

Lahorka Plejić Poje

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

lplejic@ffzg.unizg.hr

Neke filološke i komparatističke perspektive istraživanja dopreporodne kajkavske lirike

Rad se bavi fenomenom svjetovnih kajkavskih dopreporodnih pjesmarica. Za razliku od dviju vjerskih (*Pavlinski zbornik*, *Cithara octochorda*), svjetovne pjesmarice dosad nisu dostatno proučene te bi se, iz perspektive *zaboravljenih početaka*, u radu uputilo na važnost uspostave korpusa. Jasno je, naime, da je bez dobro priređenih izdanja teško govoriti o bilo kojoj drugoj istraživačkoj perspektivi. U tome smislu kroatistika bi se trebala vratiti na početke, na filološke poslove koji stoje u temeljima struke, pa će u radu biti riječi o korpusu kajkavske lirike i tekstološkom poslu na njemu. Pritom će u fokusu biti najopsežnija zbirka kajkavske lirike, *Pjesmarica Nikole Šafrana*. Na njezinu primjeru pokazat će se i veze kajkavske lirike s popularnim pjesmama u nekim srednjoeuropskim književnostima. Preliminarna istraživanja mogla bi poslužiti i kao početak ekstenzivnijih komparatističkih, kao i kulturoloških istraživanja stare kajkavske svjetovne lirike.

Ključne riječi: kajkavska dopreporodna lirika, filološki pristup, komparatistički pristup, *Pjesmarica Nikole Šafrana*

1. Uvod

U književnoj historiografiji vrlo se često ističe da je u staroj kajkavskoj književnosti lirika, i to osobito svjetovna, bila slabo zastupljena. Tu je tvrdnju, međutim, potrebno donekle revidirati. Mnogo je pjesama zasigurno izgubljeno, no do nas je ipak došao stanovit broj – tridesetak, koliko je poznato – pjesmarica koje u cijelosti ili dijelom sadrže svjetovnu liriku.¹ Pjesme iz kajkavskih pjesmarica u estetskom smislu,

¹ Ta se brojka odnosi na pjesmarice nastale do tridesetih godina 19. stoljeća i nije precizna. Korpus je dosad najtemeljitije istražio Ivan Zvonar, koji je sastavio i katalog rukopisnih pjesmarica (1996) s kratkim opisom svake od popisanih zbirki; njegov se katalog može nadopuniti s nekoliko pjesmarica iz Hrvatskog državnog arhiva koje su ostale gotovo neprimijećene; tek je Puškadija-Ribkin, koja je radila u tome Arhivu, donijela njihov kratki opis (2003).

doduše, ne mogu konkurirati dubrovačko-dalmatinskoj autorskoj lirici, no čini se da su one bile vrlo optjecajne. Ipak, za razliku od kajkavske proze, od koje su mnoga djela u 17. i 18. stoljeću tiskana, sve su pjesmarice ostale u rukopisima.² Pristupi li im se kao cjelini, korpus bi se mogao opisati sljedećim natuknicama: pjesmaricama se uglavnom ne zna sakupljač, sastavljač ni zapisivač. Pjesme okupljene u pjesmaricama mahom su nastajale kao pisane, autorske (tek pokoja pripada usmenoj književnosti, dok neke pokazuju elemente jedne i druge), ali im autori nigdje nisu navedeni, a pjesme su cirkulirale kao anonimne. Stanovit se broj pjesama u različitim pjesmaricama ponavlja, odnosno neke se pjesme pojavljuju u različitim inačicama. Pjesmarice su međusobno različite po opsegu i stupnju „uređenosti“: neke je pisala jedna ruka, a neke više ruku; neke su pisane pažljivo, gotovo bi se moglo reći krasopisom, a druge su pisane s manje pomnje. Neke sadrže i notne zapise ili je uz pojedine pjesme navedeno na koju se melodiju pjevaju (*ad notam xy*). U većini pjesmarica pjesme su pisane *in continuo*. Kada pisar u svome zapisu i poštuje stihovni raspored, odnos prema metru prilično je nemaran. Dok neke sadrže isključivo pjesme na hrvatskom jeziku, u nekima su zabilježene i pjesme na latinskom, njemačkom, pa i mađarskom jeziku.

Tako, u najkraćim crtama, izgleda gruba snimka pjesmarica. Ovom prilikom uputit će se na neke filološke, odnosno tekstološke probleme u pristupu i obradi stare kajkavske lirike, a zatim i na važnost komparatističkoga istraživanja, koje bi moglo pridonijeti boljemu razumijevanju kako same građe – kajkavske svjetovne dopreporodne lirike – tako i predmoderne književne kulture sjeverozapadne Hrvatske.

Na korpus hrvatske kajkavske svjetovne lirike stručnu je javnost upozorio Milivoj Šrepel davne 1899, no dosadašnja znanstvena istraživanja nisu taj predmet ni približno iscrpla. Stoga se u prvom dijelu rada upućuje na neke probleme koje rukopisna kajkavska lirika (ovdje konkretno svjetovna) postavlja pred priređivača te građe, a u drugome dijelu na neka komparatistička zapažanja koja se nameću usporednim čitanjem toga korpusa i srodnih korpusa iz nekih susjednih srednjoeuropskih kultura.

2. Nekoliko filološko-tekstoloških pitanja

(Moderno) izdanje temelj je svakog iole ozbiljnijeg proučavanja starije rukopisne književnosti pa se objavljivanje građe može smatrati preduvjetom takvog posla. Kad je riječ o staroj kajkavskoj lirici, prvi se njome intenzivnije pozabavio spomenuti Šrepel, objavivši u *Gradi za povijest književnosti hrvatske* 34 pjesme iz *Pjesmarice Nikole Šafrana*.³ Od cjelovitih pjesmarica u modernom su izdanju objavljene dvije vjerske:

² Za razliku od svjetovnih, neke su vjerske pjesmarice tiskane. Među njima je svakako najpoznatija *Cithara octhochorda*, koja je u 18. stoljeću objavljena u čak tri izdanja.

³ Ta je pjesmarica jedna od rijetkih koja sadrži zabilježeno ime, premda se ne zna je li Šafran bio naručitelj, prepisivač, vlasnik, ili možda i dvoje ili sve od navedenoga.

Pavlinška pjesmarica (kao dio *Pavlinškoga zbornika*, 1991) i *Čitara octochorda* (1998), kao i dvije svjetovne: *Popevke horvatske* Katarine Patačić (1991) i *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske* (2014). U izdanju *Pavlinškoga zbornika* tiskana je i dotad najopsežnija rasprava o tekstološkim problemima koji se javljaju pri priređivanju kajkavskog rukopisa (Šojat 1990).⁴ Bez obzira na neka otvorena tekstološka pitanja, transkribiranje starih kajkavskih tekstova jednostavnije je od dubrovačko-dalmatinskih jer je kajkavska kultura imala relativno ujednačen i stabilan grafijski sustav, odnosno pravopis, koji slijede i rukopisne pjesmarice.

Usprkos spomenutoj ujednačenosti, neke su dvojbe u transkripcijskim rješenjima do danas ostale otvorene. Među njima su najuočljivija dva pitanja: jednačenje suglasnika i pisanje slogotvornoga *r*.⁵ U izvornim kajkavskim tekstovima, rukopisnima kao i tiskanima, nije se provodilo jednačenje suglasnika na granici morfema te se redovito bilježilo popratno *-e-* uz slogotvorno *r*. U transkripcijama se jednačenje i izostavljanje popratnoga *-e-* uz slogotvorno *r* katkada provode, a katkada se čuvaju etimološki pravopis i popratno *-e-* uz *-r-*. U novijim transkripcijama gotovo se redovito radi prema potonjim načelima. Vrijedi to za izdanja stare kajkavske literature koje priređuju, primjerice, Zvonimir Bartolić, Alojz Jembrih i Ivan Zvonar, pa i za *Pjesmaricu Ane Katarine Zrinski* (2014), koju je, kao i nedavno objavljena djela Jurja Habelića *Pervi otca našega Adama greh* (2018) i *Zercalo marijansko* (2020) u ediciji *Stari pisci hrvatski*, a prema prijepisu Milana Ratkovića, priredio Josip Bratulić. Takva rješenja predlagao je u svojim jezikoslovnim radovima i Antun Šojat (2009). Za razliku od spomenutih priređivača i jezikoslovaca, i prvi priređivač kajkavskih pjesama Milivoj Šrepel (krajem 19. stoljeća), i Olga Šojat (60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća) provodili su jednačenje i izostavljali popratno *-e-* (što znači da su *obstirati* i *odhajati* transkribirali kao *opstirati* i *othajati*, a *kerv* i *terpiti* kao *krv* i *trpiti*). Dok Šrepel svoja načela nije tumačio, u Olge Šojat vidljiva je tendencija da stari tekstovi budu što bliži suvremenim čitateljima, iz čega proizlazi odluka da provede one postupke koji će tekstove učiniti najbližima pravopisnim načelima koja su aktualna u vremenu transkripcije.⁶

Osim grafije priređivač starih kajkavskih pjesama pri transkripciji se susreće i s problemom koji se u prozi ne pojavljuje, a to je određivanje granica stiha. Pjesme su, kao što je rečeno, često bile zapisivane kontinuirano do ruba stranice jer se iskorištavao sav slobodni prostor. U nastojanju da odredi granice stiha Olga Šojat naglasila je da je to teško provesti dok nema izdanja rukopisnih pjesmarica, jer će se tema moći ozbiljnije elaborirati

⁴ Prije Antuna Šojata te su se teme dotaknuli Vladoje Dukat, a zatim i Olga Šojat (1968a).

⁵ Valja ovdje dodati da je riječ o problemima koji se javljaju i u priređivanju štokavskih tekstova.

⁶ Prema takvim načelima, potaknuta i savjetima Barbare Štebih Golub, s Jasminom Lukec priredila sam za tisak *Pjesmaricu Nikole Šafrana*, koja bi tijekom 2020. trebala izaći u izdanju Matice hrvatske. Prema tom načelu transkribirani su i svi citati u ovome članku, osim stihova iz *Pjesmarice Ane Katarine Zrinske*, koju je priredio Josip Bratulić (*Pjesmarica* 2014).

tek tada kada se sustavno i u transkripciji započne tiskom objavljivati sačuvani rukopisni fond kajkavskoga pjesništva – ne samo obilni zbornici, već i pjesmarice na nekoliko listova, koje također sadrže pažnje vrijedne tekstove. Taj je zadatak krupan, ali kad se jednom obavi, moći će se postupno rješavati brojni problemi koje kajkavska poezija pruža istraživačima. Takvim problemima pripada i sve-strana analiza odnosa kajkavskih pisaca prema tvorbi stihova (Šojat 1968a: 290).

Premda se taj problem na prvi pogled može činiti banalnim, nije on posve jednostavan jer su pjesme nerijetko prilično nemarno bilježene, često su moguća dvostruka rješenja, a u obzir treba uzeti i melodiju, jer su mnoge pjesme bile namijenjene pjevanoj izvedbi, što je moglo utjecati na odabir i duljinu stiha. O tome se dosad pisalo u kontekstu religiozne lirike (Kos 1991, Kniewald 1944), ali ne i svjetovne.⁷ U pjesmama u kojima postoji rima taj je problem lako rješiv, no ima i pjesama u kojima nema rime, kao što je, primjerice, 26. sastav iz *Pjesmarice Nikole Šafrana* (str. 66 u rukopisu), koji je označen kao *Arija 1* („Hajde stare noge“). Riječ je o pjesmi preuzetoj iz fragmentarno sačuvane komedije *Gluhonijemi* (Andrić 1901: 41), koja se očito izvodila na neku melodiju. Njezini su stihovi u rukopisu zapisani u kontinuitetu, rime nema, a posve je sigurno i da se sastoji od stihova nejednake duljine.

Ponekad se pojavljuje mogućnost dvostrukoga određivanja granica stiha. U više pjesama u *Pjesmarici Nikole Šafrana* strofe se mogu shvatiti kao četverostisi koji kombiniraju osmerac i sedmerac, ali i kao petnaesterački distisi.⁸ Evo primjera (početak *popevke* 24, koja je u rukopisu pisana *in continuo*): „Glejte, bratja, kurvu Kranjca od jala vužganoga, kak morguje, nagrozuje nam iz srca jalnoga.“ Transkribiramo li pjesmu kao petanesteračku (8+7), ona će imati 16 stihova. Odlučimo li se na kraći stih, dakle 8 / 7 / 8 / 7, pjesma će imati 32 stiha raspoređena u 8 strofa. Odluci da se pjesma donese upravo u potonjem obliku, a ne kao petnaesteračka, mogu pridonijeti neki vanjski čimbenici, kao što je, primjerice, uvriježena praksa da se takvi, metrički srodni stihovi koji pripadaju usmenoj književnosti, ili pak oni koje su na terenu prikupljali i bilježili Franjo Kuhač i Vinko Žganec, i to uvijek u pjevanoj izvedbi (a takvu je vjerojatno pretpostavljala i navedena *popevka*), redovito „čuju“ i zapisuju kao kratki stihovi.

Nadalje, pitanje je i treba li intervenirati u anomalije u duljini stiha i strofe. Evo samo jednoga primjera za potonje: u *popevki* 14 iz *Pjesmarice Nikole Šafrana* („Dober dan ti Bog daj, cvetek moj ljubleni“), koja se sastoji od 14 strofa, sve su strofe osmerački katreni osim trinaeste, u kojoj su očito dodana dva stiha:

*Ništar manje prosim, naj mi zameriti
da ovak zaufan moram k tebi biti,
nit vu meni nemaj dvojnosti imati,*

⁷ Na pjevanje upućuju i natpisi pjesama u pjesmaricama, a to su najčešće *cantio* i *popevka*.

⁸ Za razliku od nejasnih granica stihova, granice strofa u rukopisnim su pjesmaricama redovito naznačene novim retkom i istaknutim inicijalima, a nerijetko i numeracijom strofa.

*hoću ponizno iz srca služiti,
listor jako divja meni naj biti,
zato ponizno hoću te prositi (49–54).*

Premda se peti i šesti stih, u kojima se donekle proširuje molba što ju je lirski subjekt u prethodna četiri stiha uputio dragoj, sintaktički i semantički nadovezuju na ostatak strofe, oni narušavaju sklad cjeline. U kontekstu onodobne kajkavske književne kulture, u kojoj se tekst ne shvaća kao jednom zauvijek fiksirana tvorevina nego se može mijenjati od zapisa do zapisa, takav je slobodan odnos zapisivača ili prepisivača uobičajen. Priređivača naviknuta na uzuse koji vrijeđe za autorsku književnost takve će se pojave doimati kao „anomalije“, no upravo s obzirom na tip kulture u kojemu se one pojavljuju „ispravljanje“ (u ovom slučaju to bi bilo izostavljanje 5. i 6. stiha u 13. strofi) ne bi bilo dobra praksa.

Osim takvih tekstoloških pitanja, kod priređivanja kajkavskih pjesmarica otvara se i pitanje treba li pjesmaricu tretirati kao cjelinu ili naglasak valja staviti na svaku pojedinu pjesmu i njezine inačice u drugim pjesmaricama.⁹ Premda su pojedine pjesme današnjim čitateljima tematski i kulturološki zanimljive, one estetski nisu posebno izazovne, ne njeguju vrednote koje smo navikli cijeniti u poeziji, niti nastaju kao neponovljiv i strogo dovršen tekst. S druge strane, pjesmarice kao što su *Varaždinska pjesmarica I*, *Pjesmarica Nikole Šafrana*, *Canticum cytharaedorum cytarizantium cum cytaris suis*, *Cantilenae antiquae in lingua Latina, Croatica et Hungarica saeculi XVIII*, *Horvacke popevke svecke* koje je prikupio i ispisao Marko Mahanović 1814, pjesmarica R 183 iz HDA (a njima zasigurno valja pribrojiti i mnoge slične, nesačuvane rukopise), svjedoče o važnosti i popularnosti pjesmarice kao cjeline, odnosno kao žanra/medija.¹⁰ Osobito je to vidljivo kod dviju vizualno najprivlačnijih, „grafički“ brižljivo oblikovanih pjesmarica, *Canticuma* i *Šafrana*, koje je pisao isti prepisivač. Obje su pjesmarice pisane lijepim rukopisom, stranice su obrubljene crvenim okvirom, natpisi i početna slova svake strofe također su izvedeni crvenom tintom, obje su ilustrirane vinjetama u boji, pjesme su obročene i donose se prema abecednom redu (po prvome stihu), a *Canticum* čak ima i kazalo na kraju. Iz njih je jasno da je mnogo više truda uloženo u izgled cjeline nego u pomnju pri zapisivanju pojedinačnih pjesama. Premda su se stariji književni povjesničari češće bavili upravo pojedinačnim pjesmama, osobito se fokusirajući na one s političkim temama (npr. na pjesmu o Zrinsko-frankopanskoj uroti¹¹) ili na one koje su

⁹ Pitanje pjesmarice kao cjeline otvorila sam u članku „Kam, Jožek, putuješ“, uputivši upravo na spomenute pjesmarice i na ideju o cjelovitoj, zaokruženoj zbirci kojom su se prepisivači očito vodili (Plejić Poje 2019).

¹⁰ U nas su na važnost pjesmarica u novije vrijeme upozorili Bratislav Lučin i Neven Jovanović. V. više na stranici <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/dokuwiki/doku.php/z:okvir-pjesmarice> (pristup 12. rujna 2019.).

¹¹ Pjesma o Zrinsko-frankopanskoj uroti jedina je pjesma iz kajkavskih pjesmarica koja je objavljena u kritičkom izdanju, i to tako da se u obzir uzimaju sve postojeće varijante (Matić 1962). Takav postupak u objavljivanju pjesme ima smisla zbog toga što je riječ o pjesmi koja tematizira događaj presudan za hrvatsku povijest, a usto je ona bila dosta proširena i često prepisivana.

se donekle izdvajale svojim estetskim kvalitetama (kao što je npr. pjesma „Protuletno drago vreme“), pa je starije kajkavsko pjesništvo bilo objavljivano u hrestomatijama i antologijama samo u „reprezentativnu“ izboru (od *Zlatne knjige hrvatskog pjesništva* Vlatka Pavletića i *Leuta i trublje* Rafe Bogišića do isključivo kajkavskih izbora Jože Skoka ili Olge Šojat), dopreporodne pjesmarice nisu samo repozitorij pojedinačnih sastava, nego su one reprezentativan oblik kulturnoga života jedne sredine u kojoj nije presudna, jaussovski rečeno, opreka između singularnosti i kolektivnosti. Jednako tako treba napomenuti da se pjesmarice ne mogu motriti isključivo kao književni fenomen, već treba uzeti u obzir glazbenu, izvedbenu i općenito kontekstualnu komponentu. Konačno, neupitno je da bi se tek na temelju objavljenih cjelovitih pjesmarica moglo lakše i pouzdanije govoriti i o pojedinačnim pjesmama.

Pojedinačne su pjesme, cirkulirajući što pisanim, što usmenim kanalima, prolazile različite transformacije, od onih na razini sintagme ili stiha do promjene motiva. Varijantnost se, dakle, uočava na različitim razinama, što će se dalje ilustrirati s nekoliko primjera.¹² No prije toga valja spomenuti da je određen broj pjesama sačuvan u pet ili čak i više pjesmarica, i to u relativno ujednačenim inačicama. Iako su do našega vremena doprli samo fragmenti zasigurno mnogo većega korpusa pjesmarica, uz nužan oprez moglo bi se čak, na temelju pjesama koje se ponavljaju, govoriti o stanovitu kanonu. Riječ je o pjesmama kao što su „Protuletno drago vreme“, „Puste loze, k vam se vteče“, „Jasno sunce, sad potemni“, „Včera buduć z puškom vane“, „Blago njemu koji smeje“, „Srečno jutro i dan“ i možda još pokoja.

Primjer manjih razlika među inačicama, koje se uglavnom svode na duljinu, može se pronaći u nekoliko pjesmama iz spomenutih dvaju rukopisa iz iste „radionice“, *Pjesmarice Nikole Šafrana* i zbirke *Canticum cytharaedorum cytarizantium cum cytaris suis*. Potonja je brojem pjesama dvostruko manja (Šafran sadrži 193 pjesme, a *Canticum* 97; u drugoj su samo tri ili četiri pjesme koje nisu zabilježene u prvoj, opsežnijoj). Većina se zajedničkih pjesama pojavljuje u identičnu obliku, no *Canticum* katkada donosi kraće inačice. Primjerice, šaljiva pjesma „Muža nemrem dobiti“ u Šafrana (br. 58) ima sedam strofa; u *Canticumu* (br. 29) podudara se u prve tri strofe, zatim nedostaju 4–6 strofa, a završna je strofa ponovno identična u obje inačice. Važno je reći da se u takvim slučajevima nikada ne gubi smisao pjesme.

Jedan tip varijanata, kakav se može pronaći i unutar iste zbirke, pokazuje nešto drugačija odstupanja. Evo primjera iz *Pjesmarice Nikole Šafrana*, iz kojih se donose prve strofe 4. i 82. popevke:

¹² Pitanjem varijanata nekoliko konkretnih pjesama bavio se Ivan Zvonar u više svojih radova, što je sintetizirao u Zvonar 2014.

*Ah, nestalnost ljubav sveta,
na kaj si me spravila,
i ti, mila mâ predraga,
kâ si me ostavila.*

*Gde ljublena tvâ peršona,
kam je ljublen pogled tvoj?
Vsa su prešla, sam sem ostal,
ovak gine žitek moj (4, 1-8).*

*O, nestalnost ljubav sveta,
na kaj si me spravila,
ti pak, draga mâ ljublena,
kâ si me ostavila.*

*Kam predraga tvâ peršona,
kam ljubleni pogled tvoj?
Vsa su prešla, sam sem ostal,
ovak vehne žitek moj (82, 1-8).*

U citiranim su stihovima razlike vidljive na leksičkoj razini. One su vjerojatno posljedica usmenoga prenošenja i promjena koje se događaju memoriranjem, kao i slobodnoga odnosa prema predlošku, koji se transmisijom lako „popravlja“, „uljepšava“ i slično. Takvih je primjera mnogo i u istoj pjesmarici, kao i u drugim zbirka. No dok razlike u nekim pjesmama ostaju na razini leksičkoga izbora, u citiranim se pjesmama, a to također nije rijetka pojava, sastavi u nastavku podosta razlikuju: prva je inačica dulja za tri strofe, a i tema se ponešto drugačije razvija, pa se kod takvih slučajeva nameće pitanje dokle se određene pjesme mogu smatrati samo varijantama, a kada je riječ o zasebnoj pjesmi.

Sljedeći primjer upućuje na odnos dviju pjesama zabilježanih u vremenski podosta odvojenim pjesmaricama (sigurno više od stoljeća), u *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski* (2014) i *Pjesmarici Nikole Šafrana*:

Pjesmarica Ane Katarine Zrinske (2014)

*Kako se još ladaš, drago sarce moje
U kojem stališu je deržanje tvoje?
Imaš li i sada za me misli koje
Je li sad stalno obećanje tvoje (1-4).*

Pjesmarica Nikole Šafrana

*Kak se jošče ladaš, drago srce moje,
vu kakvim stališu je življenje tvoje?
Ja sem v turobnosti iz istine prave
da ti, duša moja, već ne mariš za me (1-4).*

Prema prvim dvama stihovima reklo bi se da je riječ o istoj pjesmi; razlike su neznatne te proizlaze uglavnom iz razlika u jezičnim idiomima (Katarinina zbirka ne pripada kajkavskom korpusu, premda ima kajkavskih elemenata). No pjesme se u nastavku razlikuju toliko da se ne može govoriti o varijantama. Takvih je slučajeva (ne)podudarnosti unutar korpusa kajkavskoga pjesništva doista mnogo. Iz pjesme u pjesmu osobito se često ponavljaju počeci, pa bi se moglo govoriti i o „uvodnim formulama“.¹³

¹³ Premda izlazi iz okvira kajkavske književnosti, zanimljiv je i primjer niza pjesama koje sadrže neke kajkavske pjesmarice, ali je inačica objavljena i u pedesetak godina mladoj zbirci Slavonca Luke Ilića Oriovčanina. Evo jednoga primjera u kojemu se navode stihovi iz Šafranove i Oriovčaninove zbirke:

„Kam putuješ, mladi junak, / iz orsaga kojega, / tak spoznavam iz obraza tvojega? / Naj me suditi kurijoža / iz pitanja glorioža, / ja sam jedan putni junak / naroda horvatskoga // ki putujem v jedan varaš / orsaga latinskoga...“ (Šafran, br. 46, 1-7).

Iako se različite inačice pjesama mogu donekle razlikovati i prema estetskim kriterijima, pa bi se moglo pretpostaviti da je „bolja“ varijanta bila starija, a potom su nastupila kvarenja, varijantnost nije toliko važna sama po sebi, nego zbog toga što svjedoči o tipu kulture: za razliku od koncepta autorske lirike kakav je u ranome novom vijeku bio karakterističan za književno zrelije sredine, kao što je dubrovačko-dalmatinska, pjesme u sjeverozapadnoj Hrvatskoj mogle bi se i po odnosu prema tekstu, i po statusu autora (autorstva), kvalificirati kao proizvodi pučke književnosti.¹⁴

Važno je filološko pitanje i datacija pjesmarica jer mnoge od njih nisu datirane te im se vrijeme postanka može samo pretpostaviti ili posredno izvesti. U struci je najveću pozornost u tome smislu privukla *Prekomurska pjesmarica*, čiji stariji dio vjerojatno potječe iz 16. stoljeća, što je i najstarije sačuvano svjedočanstvo kajkavske svjetovne poezije.¹⁵ Posve je sigurno da je većina danas poznatih pjesmarica iz novijega doba, iz 18. stoljeća (primjerice, *Popevke horvaczke prepisane leta 1796toga*, *Popevke horvaczke znutra popisane leta 1780*, *Cantilenae antiquae in lingua latina, croatica et hungarica saeculi XVIII*, dok su višekratno spominjane *Pjesmarica Nikole Šafrana* i *Canticum* nastale početkom 19. stoljeća, no sadrže i brojne pjesme iz starijih pjesmarica). Katkada se mogu datirati pojedine pjesme jer se u njima tematiziraju suvremeni događaji, kao što je to, primjerice, u Šafrana, u pjesmi br. 67, u kojoj se iskazuje suosjećanje s utamničenom francuskom kraljicom Marijom Antoanetom, što znači da pjesma nije mogla nastati nakon 1793, kada je ona pogubljena, ali ni mnogo prije, jer nije dugo bila zatvorena. Manji broj pjesama zasigurno je mnogo stariji, što sugerira i gornji primjer u kojemu se navode stihovi iz pjesmarice Ane Katarine Zrinski. Pitanje početaka i starosti kajkavskoga pjesništva u književnoj se historiografiji uglavnom izvodilo posredno (primjerice, prema svjedočenju Jurja Habelića koji u djelu *Pervi otca našega Adama greh* kaže da svjetovne pjesme koje puk pjeva u različitim prigodama treba zamijeniti duhovnima), a iznalaženjem konkretnijih potvrda o počecima kajkavskoga pjesništva zadnji se ozbiljnije bavio Franjo Fancev (1936, 1939).

Nadalje, filološki je i kulturološki zanimljivo i pitanje jezičnih idioma: osim lokalnih kajkavskih obilježja, u mnogim kajkavskim pjesmama ima štokavizama, što upućuje na cirkulaciju pjesama na širem prostoru, a posebno se to odnosi na pjesme vezane uz vojnički stalež. Za ilustraciju štokavskih utjecaja ili možda čak i štokavskog podrijetla navodim primjer iz *Pjesmarice Nikole Šafrana*. U *popevki* br. 146, „Zakaj pivaš pesme

„Odkuda si, mladi junak, / Iz orsaga kojega? / Što me pitaš, *Curiosa* / Iz pitanja tvojega? // Ja sam jedan mladi junak / Iz orsaga Slavonskog, / Putujući u jedan varoš / od naroda Slavjanskog.“ (Luka Ilić Oriovčanin, sv. III, 1845, str. 39, 1–8).

Kao što se vidi, Oriovčaninova je inačica poštokavljena, promijenjeni su topografski podaci, pri čemu je zanimljiva razlika između varoša „latinskog“ i „slavjanskog“, što može upućivati na novi politički kontekst. Inače, Oriovčanin je u svojoj zbirci donio i niz ljubavnih pjesama koje se javljaju u kajkavskim pjesmaricama, što svjedoči o njihovoj dugoj opstojnosti i optjecajnosti.

¹⁴ Prikladan je i termin varoške pjesme, no on nije zaživio.

¹⁵ Više o tome v. Fancev 1936.

tužne“, u prvome stihu, u riječima istoga korijena – *pivati* i *pesma* – javljaju se i ikavski i ekavski refleksi jata, pri čemu bi se prvi možda i mogao podvesti pod stajaće ikavizme (u kajkavskim pjesmaricama nisu rijetki oblici *divojka* i *divojčica*), no u istoj se pjesmi pojavljuju i štokavski oblici *učinio* i *u ludosti*, a ne *včini*l i *v ludosti*, kako je inače na svim drugim mjestima u pjesmarici, što je već teže objasniti drugim razlozima osim upravo štokavskim predloškom. U istoj se pjesmi pojavljuje neobičan pridjev, u rukopisu dosta nejasan, koji vjerojatno treba transkribirati kao *srimškeh* [...] (koji se veže uz širinah, 55. stih). Očito je riječ o kjetiku koji se odnosi na Srijem, u kojemu se nekoć govorilo ikavicom, što bi moglo sugerirati i podrijetlo pjesme. Drugi primjer također je iz iste pjesmarice, iz pjesme br. 16, kojoj prvi stih glasi „Draga bratja, šta mi sad činimo“, a koja tematizira sudbinu hrvatskih vojnika i grada Mantove nakon rata protiv Francuza (najvjerojatnije se aludira na Rat za španjolsku baštinu, a možda i na vrijeme protunapoleonskih ratova). Na njezino štokavsko podrijetlo upućuju oblik upitne zamjenice (*šta*) i pokoji ikavizam, kao i oblik *Isus* umjesto *Ježuš*, kako se inače redovito javlja u kajkavskim tekstovima.

Naposljetku, premda su pjesme cirkulirale kao anonimne, a nerijetko su se i oralizirale, neki su istraživači *kajkaviane* tragali za njihovim autorima, nastojeći atribuirati barem poneki sastav. Tako su se u literaturi kao možebitni autori navodili Andrija Šajtić, Baltazar Patačić, Ivan Franjo Čikulin, Simeon Čučić, Jakov Tustić, Stjepan Domjanić, Franjo i Katarina Patačić, Josip Keresturi, Ferenc Delišimunović i Juraj Drašković (Fancev 1932, 1937, Šojat 1977, Zvonar 2001), no uvjerljivih potvrda vrlo je malo. Potraga za autorima nekih pjesama u mlađim pjesmaricama, kao i za imenima pisara koji su pjesmarice ispisali, možda bi ipak dala ploda jer čak i među građom vezanom uz spomenuta imena ima neproučena materijala (osobito iz Hrvatskog državnog arhiva). Potraga za autorstvom pjesama koje datiraju iz 16. i 17. stoljeća vjerojatno je neizvjesnija. Ipak, prije desetak godina otkriveno je da je pjesma spomenutog Andrije Šajtića, čije je ime zapisano u *Prekomurskoj pjesmarici* te je ujedno i jedino poznato iz 16. stoljeća (po čemu je on stekao i epitet najstarijega zasvjedočenog kajkavskog pjesnika), prepjev s mađarskoga (Lőkös 2010), što pak upućuje na potrebu daljnjih komparatističkih proučavanja.

3. Komparatistički aspekt

Spomenuti podatak o (prevedenoj) pjesmi uz koju je zapisano Šajtićevo ime prikladan je uvod u nekoliko opaski o perspektivama komparatističkih istraživanja svjetovnih kajkavskih pjesmarica. Da kajkavska književna kultura nije bila zatvorena, očito je (i) iz činjenice da mnoge pjesmarice, uz brojem dominantne hrvatske kajkavske pjesme, sadrže i pjesme na latinskom, a nekoliko njih i na njemačkom i mađarskom. Parafraze i prijevodi s drugih jezika na kajkavski hrvatski dosad su evidentirani u korpusu vjerskoga pjesništva, dok su istraživanja u području svjetovne lirike znatno skromnija. I

dosadašnja istraživanja drugih žanrova, kao i letimična potraga za srodnim rukopisnim pjesmaricama i njihovim repertoarom na području nekadašnje Habsburške Monarhije, upućuju na taj golemi prostor kao na prostor živih kontakata i transfera u okviru kojih se prepjevavaju i parafraziraju pjesme na narodnim jezicima, a slobodno i bez znatnijih izmjena cirkuliraju pjesme na latinskom. Kao potkrepu navodim nekoliko pjesama iz jezično mješovitih pjesmarica s hrvatskoga kajkavskog područja.¹⁶ Pjesma „Nemo credit quid sit schola“ iz *Pjesmarice Nikole Šafrana*, koja očito pripada tzv. studentskim pjesmama,¹⁷ javlja se i u mađarskoj kulturi, kao i u parafrazi na slovački u jednom slovačkom rukopisu (Csörsz 2013: 531), a na latinskom se pjevala i u Češkoj i Poljskoj.¹⁸ I podrugljiva pjesma „Virgo formosa“ (premda postoji i ozbiljna varijanta s istim početkom, posvećena Bogorodici), zasvjedočena u *Pjesmarici Nikole Šafrana*, pojavljuje se u jednoj mađarskoj pjesmarici, koja sadrži i parafraze na vernakularu (Csörsz 2013: 34). Navedena su podudaranja posve očekivana i u spoznajnome smislu ne predstavljaju veliku novost, no ona su dosad, s obzirom na neproučenost kajkavskih rukopisnih pjesmarica, bila češće na razini pretpostavki i analogija. Rumen István Csörsz je, u kontekstu proučavanja mađarskih i slovačkih pjesmarica, konkretnije uputio na primjere koji potvrđuju latinski kao krovni, odnosno nad-jezik, koji je, zahvaljujući naročito studentskoj populaciji, služio kao posrednik u transmisiji. Pritom je upozorio i na nemalu ulogu koju je imalo kasnosrednjovjekovno latinsko pjesništvo, a osobito vagantska lirika, koja je poslužila i kao model novovjekovnim popularnim pjesmama (2013: 33).¹⁹ Uostalom, o ulozi latinskoga svjedoče i natpisi nad mađarskim, slovačkim i hrvatskim pjesmama u vernakularnim pjesmaricama: *cantio*, *cantio pulchra*, *alia*, *aria* (u našima se javljaju i tematski specifičnije oznake *cantio vernalis/verna*, *cantio rusticorum*, *cantio de amore*, *cantio vacationibus*).

¹⁶ Iako ne pripada korpusu kajkavske lirike, u tome je smislu vrlo zanimljiva i instruktivna *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*, koja sadrži i njemačke i latinske pjesme. Tako sam na pjesmu „O! me mestum Belgradum“ (2014: 270) iz te zbirke naišla na web-stranici mađarskoga kongresa s temom neolatinističke književnosti *Varietas gentium – Communis Latinitas* 2006. Pjesmu je na tome kongresu uz pratnju lutnje izveo Rumen István Csörsz, koji se općenito bavi pjesmaricama 18. i 19. stoljeća u mađarskoj kulturi. Audio-zapis te izvedbe v. na stranici: http://www.iti.mta.hu/neolatin_compl_pict_music.html, pristupljeno 8. rujna 2019.

Spomenuti mađarski znanstvenik, koji je prikupljao i objavio građu iz mađarskih rukopisnih pjesmarica te se posebno bavio vezama između mađarskih i slovačkih pjesama, mjestimice je uputio i na veze s hrvatskim pjesništvom (Csörsz 2013 i 2018). Je li spomenuta pjesma nastala u hrvatskim krajevima ili na području Ugarske, nije mi poznato, no svakako je bila poznata u obje sredine.

¹⁷ Takve pjesme vuku podrijetlo iz srednjega vijeka te su srodne s nekim pjesmama u zborniku *Carmina Burana*.

¹⁸ V. stranice <http://folksong.eu/melody/11674> i <https://polona.pl/item/krakowskie-cz-2,MTQyNj-k2NjY/268/#>, pristupljeno 27. listopada 2019.

¹⁹ Koristan izbor latinskih pjesama relevantnih u kontekstu govora o popularnoj lirici iz svjetovnih pjesmarica može se pronaći u knjizi *Gaudeamus. Carmina vagorum selecta in usum laetitiae*, https://books.google.hr/books?id=f_tOQAAlAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, pristupljeno 1. rujna 2019.

Tipološke, pa i tematsko-motivske i frazeološke srodnosti među vernakularnim napitnicama davno je uočio Josip Matasović (1924, 2008), istaknuvši veze s njemačkim i mađarskim sastavima. Hrvatske kajkavske napitnice, kako on kaže, nisu nužno nastale kao prepjevi, nego su prema tuđem uzoru oblikovani „pobuda“ i „sklop pjesama“ (Matasović 1927: 94). Uputio je on i na fragmentarna preuzimanja onih elemenata koji su semantički prazni, kao što je primjerice pripjev „jupaj-dija-jupaj-da“, koji je u naše napitnice došao iz njemačkoga „Jup heide, jup heida, jup heidi, juvivallera, jup heidi heida“ (ibid).²⁰ Na tome tragu mogu se identificirati i neki drugi primjeri u kojima se preuzima tek pripjev ili zapjev, kao što je „aj danom dinom“ u napitnici br. 8 iz *Pjesmarice Nikole Šafrana*, odnosno u mađarskim napitnicama „haj, dínom-dánom“ (Csörsz 2013a: 244).

Posebno su zanimljivi rezultati potage za parnjacima kajkavske pjesme „Včera buduč z puškom vane“, sačuvanoj u desetak zapisa. Riječ je o šaljivoj pjesmi ispjevanoj u prvom licu; kazivač je zec, koji se jada kako ga lovci love, pa ga kuhari deru i trančiraju, nabijaju na ražanj, peku i na kraju završi na tanjuru. Pjesma se ponavlja u nizu pjesmarica, u pokojoj pjesmarici i pod naslovom „Cantio de lepore“, pa i takav natpis upućuje na mogući latinski predložak, koji se danas lako potvrđuje internetskom pretragom (pjesma se pojavljuje i pod naslovom „Leporis planctus“). Međutim, Ivan Zvonar pronašao je istovrsnu pjesmu i u njemačkoj književnosti 16. stoljeća te je upozorio na cijeli kompleks ranonovovjekovnih pjesama na raznim jezicima koje pjevaju o životinjama što ih čovjek lovi i sprema kao hranu. U nas je ta pjesma izvođena sve do 20. stoljeće pa ju je na terenu zabilježio i Franjo Kuhač, koji je svome zapisu dodao i poljsku i njemačku verziju (Zvonar 2014: 108-114). Pjesma je zabilježena i u jednoj slovačkoj pjesmarici (*Piesni a verše* 1969: 194), a sudeći po internetskim stranicama, i danas se pjeva u talijanskim školama.²¹

Zasebno područje istraživanja mogla bi biti frazeologija u pjesmama rukopisnih pjesmarica 18. i početka 19. stoljeća na prostoru Habsburške Monarhije. Posebno se to odnosi na ljubavne pjesme. Usporednim čitanjem slovačkih (*Piesni a verše* 1969) i kajkavskih pjesmarica lako je uočiti podudarnosti, no one su rezultat starijih tradicija, vjerojatno dijelom i petrarkizma. Prema istim se uzorcima grade i satirične pjesme koje se bave negativnom „nacionalnom karakterologijom“. Tako se u njima, primjerice, najbliži susjedi nazivaju *kurvama*, no dok su Hrvatima kajkavcima kurve Kranjci (*Pjesmarica Nikole Šafrana*, pj. br. 24), Slovacima su to Mađari (*Piesni a verše* 1969: 186). Takve paralele ne upućuju nužno na izravne veze, koliko na tipološke srodnosti satiričnih pjesama.

²⁰ Izdvojio je Matasović i nekoliko starijih latinskih napitnica (iz zbirki „In laudem vini“ i „Canticum potatorum“) kao izravne modele kajkavskima (1924).

²¹ Na talijanskim internetskim stranicama navodi se u latinskoj inačici kao dječja pjesma. Na YouTube su u ožujku 2020. postavljena dva stiha, također iz latinske inačice, s glazbenom pratnjom, koja služe za karaoke. V. <https://www.youtube.com/watch?v=tW125b76VZw>, pristupljeno 6. travnja 2020.

U korpusu anonimnoga, rukopisnom predajom tradirana pjesništva na području Habsburške Monarhije važno su mjesto zauzimala, uvjetno rečeno, makaronske pjesme.²² Njih je u mađarskim i slovačkim pjesmaricama znatno više nego što ih se sačuvalo u hrvatskima.²³ Točnije, osim nešto miješanja latinskog i hrvatskog u napitnicama, u kajkavskim je pjesmaricama pregledanima za ovaj rad samo jedna pjesma koja kombinira hrvatski i drugi jezik i koja, kako se čini, dosad nije bila zapažena. Riječ je o *popevki* 96 iz *Pjesmarice Nikole Šafrana*, u kojoj je prvi dio stiha hrvatski, a drugi njemački:

*Poveč mi, mâ draga, wer hat gemacht,
da ja spati ne morem die gancze nacht.
Kada se položim treimt mier fon dier,
samo si to mislim: Du bist pein mier (1-4).*

Citirana hrvatsko-njemačka inačica očito je sestra blizanka slovačko-njemačkoj:

*Povedz mi, ma mila, wer hat kemacht,
Že ja nemožem spat die kancze nacht?
A jak sa položim, traumt mir von dir,
A tak si pomyslim: „Šlofst du peie mier“ (1768; cit. prema Csörsz 2013: 17).²⁴*

S obzirom na važnost Požuna za Hrvate,²⁵ ne čudi podudarnost dviju pjesama: u ovome slučaju očito je riječ o kontaktu. Ipak, za razliku od slovačkih i mađarskih pjesmarica, u kojima je diglosija prilično zastupljena, u kajkavskim pjesmaricama ona je doista slučajna pojava.²⁶ Općenito su različiti tipovi ludističkih postupaka (elementi brzalica i nabrajalica, poigravanje rimom, abecedno načelo u nizanju strofa i slični), kao i podrugljivi, šaljivi, lascivni i dvosmisleni sastavi, dobro zastupljeni u slovačkim pjesmaricama, dok su u sačuvanim kajkavskima zbornicima takve pojave znatno rjeđe te na njih upućuje tek pokoji trag poput citirane šaljive makaronske pjesme.

Istraživanje njemačkih pjesama koje sadrže neke dominantno kajkavske pjesmarice tek predstoji. Premda naš korpus nije velik (koliko mi je poznato, najviše njemačkih pjesama

²² Nije riječ o pravoj makaronici, nego o kombinacijama stihova ispjevanih različitim jezicima, najčešće latinskim i nekim živim jezikom (njemačkim, mađarskim).

²³ Slovačke svjetovne pjesmarice 18. i 19. stoljeća prikupio je i transkribirao Jozef Minárik (1969), na čiju sam se knjigu oslanjala uspoređujući hrvatsku i slovačku popularnu liriku.

²⁴ Csörsz navodi i mađarsku, jednojezičnu inačicu te pjesme, no ona nema ironijsku dimenziju, nego se doima kao ozbiljna ljubavna pjesma (2013: 17).

²⁵ Požun se i spominje u jednoj pjesmi iz zbirke *Cantilena antiquae*: „Vu Požonu gradu spravišče mi biva...“, pa se spominju tri „olobka“ na kojima su „ban horvacki“ i „Keglevič Miklouš“, a priziva se i „dober kralj Matijaš“. Listovi su u pjesmarici iskrzani pa se sadržaj spomenute pjesme ne može u potpunosti rekonstruirati, no čini se da se aludira na neku ljubavnu priču vezanu uz Nikolu Keglevića, što znači je pjesma mogla nastati u 17. stoljeću.

²⁶ U pjesmarici *Cantilena antiquae in lingua Latina, Croatica et Hungarica* jedna je napitnica latinsko-mađarska.

– 22 – broji pjesmarica iz Hrvatskog državnog arhiva sg. 183), zadatak je zahtjevan zbog toga što su pjesme pisane goticom te su teško čitljive, no bilo bi važno utvrditi u kakvom su odnosu njemačke pjesme s hrvatskima. Isto vrijedi i za mađarske pjesme, zabilježene u pjesmarici *Cantilenae antiquae in lingua Latina, Croatica et Hungarica saeculi XVIII*, kao i u opsegu manjoj pjesmarici R 3949 iz NSK.²⁷ Pjesmarice iz Hrvatskog državnog arhiva općenito nisu istražene; štoviše, neke su od njih, kako se čini, književnim povjesničarima bile dosad posve nepoznate, a svakako su zanimljive i zbog višejezičnosti.

Jedan smjer istraživanja svakako bi mogao voditi i prema visokoj, autorskoj književnosti, na što pak upućuje novije otkriće Tomislava Bogdana, koji je predloške jednoga ciklusa pjesama iz *Pjesmarice Katarine Patačić* pronašao u Pietra Metastasia, talijanskog pjesnika koji je djelovao na bečkome dvoru te je tijekom 18. stoljeća i u prvim desetljećima 19. uživao golemu popularnost diljem Europe, pa i izvan nje (2012).

Ukratko, brojne sličnosti, tipološke ili genetičke, koje se daju uočiti između hrvatskih kajkavskih pjesama i njihovih parnjaka na latinskom, njemačkom i mađarskom jeziku, potvrđuju pretpostavku o golemu bazenu u kojemu je korpus popularne lirike, mahom ljubavne, a nešto manje šaljive, satiričke i vojničke, koju su pisali, prepisivali, prevodili i konzumirali plemićki, građanski i vojnički krugovi, cirkulirao onkraj etničkih granica. Potraga za predlošcima, prepjevima ili inačicama pojedinačnih pjesama – dakle, za genetičkim srodnostima – svakako je korisna jer potvrđuje zajedničke teme, topose, pa čak i frazeologiju, no ovdje je možda i važnije ukazati na tipološku srodnost, i to na razini pjesmarica. Upravo je to područje na kojemu bi valjalo poraditi u daljnjim istraživanjima. Pjesmarice s područja Habsburške Monarhije dijele zajedničke teme, od onih političkih (pad Beograda, Sigetska bitka, Zrinsko-frankopanska urota, Rákóczyeva buna, vladavina Marije Terezije, Napoleonova osvajanja) do ljubavnih.²⁸ Jednako tako dijele i žanrovski repertoar, a identične su i funkcije toga pjesništva (na što donekle upućuju i latinski natpisi iznad vernakularnih pjesama: *cantio, cantio pulchra/pulcher, cantio studiosorum*). Rukopisne su pjesmarice – profilirane kao specifičan medij i svjedočanstvo jednoga tipa kulture pismenih – služile ponajprije za zabavu, a konzumirale su se u relativno zatvorenim krugovima koji računaju na stanovitu intimnost.

Premda u njima ne treba zanemariti udio domaće tradicije (kao što je, primjerice, prisutnost pokoje usmene pjesme ili lokalne teme), pjesmarice su ipak bile nadnacionalni fenomen.²⁹ Kako uvidi u rukopise pokazuju, kajkavske pjesmarice kao jedini me-

²⁷ Fancev je utvrdio da su cirkulirale melodije: u studiji *Hrvatska dobrovolja* naveo je pjesme uz koje stoji da se pjevaju na note njemačkih pjesama, a uputio je i na veze s češkim napitnicama (1937: 110, 114).

²⁸ U mađarskoj su književnosti takve pjesme, često i epske, zastupljenije (Csörsz 2013a), dok su u kajkavskim pjesmaricama nešto rjeđe.

²⁹ Slično je o nadnacionalnom repertoaru religioznih pjesama ustvrdila Koraljka Kos kada je istraživala napjeve u *Pavlinkoj pjesmarici* i identificirala češke, slovačke i mađarske folklorne napjeve (1991: 358).

dij u kojemu je vernakularna svjetovna lirika ostala sačuvana mogu se dakle motriti u kontekstu srodnih srednjoeuropskih pojava, pri čemu su njemačka (austrijska), mađarska i slovačka kultura prve koje treba uzeti u obzir kao referentne točke. No za potpunije razumijevanje kajkavskoga pjesništva, kao i predmoderne kulture sjeverozapadne Hrvatske, potrebno je rukopisne tekstove prvo učiniti dostupnima, odnosno prirediti i objaviti, a onda poduzeti daljnja filološka, komparatistička i kulturološka istraživanja, a njima svakako valja pribrojiti i muzikološka, jer je riječ o *popevkama*, o tekstovima koji su pisani ponajprije za pjevanje, što pak nužno modificira filološka i usložnjuje komparatistička istraživanja.

Izvori

Rukopisni

- Zbirka rukopisa i starih knjiga, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb
Canticum cytharaedorum cytarizantium cum cytaris suis, R 3631.
 [Nenaslovljeni rukopis], R 3949.
 Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
Pjesmarica Nikole Šafrana, I b 98.
Popevke horvacke znutra popisane leta 1780, VII-12.
Popevke horvacke prepisane 1796, VII-10.
 Hrvatski državni arhiv, Zagreb
Cantilenae antiquae in lingua Latina, Croatica et Hungarica saeculi XVIII, R 176.
Razne pjesme hrvatske i njemačke, R 183.

Tiskani

- Patačić, Katarina. 1991. *Pesme horvatske Katarine Patačić* [prir. Jembrih, Alojz]. Donja Stubica – Zagreb: Kajkaviana – Matica hrvatska.
Pjesmarica Ane Katarine Zrinske. 2014. [Prir. Josip Bratulić]. Zagreb: Matica hrvatska.

Literatura

- Andrić, Nikola. 1901. Izvori starih kajkavskih drama. *Rad JAZU*, 146, 1–77.
 Bogdan, Tomislav. 2012. Pesme horvatske i predlošci strani. U: *Perivoj od slave. Zbornik Dunje Falíševac* [ur. Bogdan, Tomislav; Brković, Ivana; Dukić, Davor; Plejić Poje,] Zagreb: FF press, 13–26.
 Csörsz, Rumen István. 2013. Mehrsprachigkeit in der Populären Dichtung Ungarns im 18. Jahrhundert. *Germanistische Studien*, IX, 41–48.
 Csörsz, Rumen István; Küllös, Imola. 2013a. *A társadalmi élet költészete. Történelem és társadalom. 3/A: Történelem és társadalom*. Budimpešta: Universitas Kiadó, Editio-princeps Kiadó.
 Csörsz, Rumen István. 2018. Slovakian-Hungarian Interferences on Eighteenth- and Nineteenth-Century Popular Poetry: Tunes, Metrical Forms, Texts. U: *Ethnic Mobility in Ballads. Selected Papers from the 44th International Ballad Conference of the Kommission für Volksdichtung* [ur. Rouse, Andrew C.; Atkinson, David]. Pečuh: Spechel, 5–19.
 Dukić, Davor; Lukec, Jasmina. 2017. Pjesme Ane Katarine Zrinski – poetika i kontekst. *Croatica*, 61, 273–294.
 Fancev, Franjo. 1932. Sitni prilozi za povijest hrvatske književnosti. Katalog poezije pjesnika „St. D.“ iz sredine 18 vijeka. *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 11, 221–223.

- Fancev, Franjo. 1936. Tragovima hrvatske kajkavske poezije 16. vijeka – hrvatski đaci gradačkoga sveučilišta 1586-1829. *Ljetopis JAZU*, 48, 165–168.
- Fancev, Franjo. 1937. Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, 31 (1), 67–168.
- Fancev, Franjo. 1939. Hrvatska kajkavska poezija prošlih vjekova. *Ljetopis JAZU*, 51, 86–105.
- Ilić Oriovčanin, Luka. 1844, 1845, 1847. *Slavonske varoške pjesme sabrane po Slavoljubu Slavončeviću*. Sv. I, III, IV. Zagreb: Tiskara Franje Župana.
- Kos, Koraljka. 1991. Napjevi Pavlinskog zbornika. U: *Pavlini zbornik 1644*. [prir. Kos, Koraljka; Šojat, Antun; Zagorac, Vladimir]. Zagreb: HAZU, 337–413.
- Kniewald, Dragutin. 1944. Himnodija zagrebačke stolne crkve. U: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka* [ur. Kniewald, Dragutin]. Zagreb: HIBZ, 360–408.
- Lőkös, István. 2010. O nekim mađarskim pjesmama Prekomurske alias Martjanske pesmarice. U: *Knjige poštujući, knjigama poštovan*. *Zbornik Josipu Bratuliću o 70. rođendanu* [ur. Dukić, Davor; Žagar, Mateo]. Zagreb: Matica hrvatska, 341–369.
- Matasović, Josip. 1924. Nekoliko kajkavskih napitnica. *Narodna starina*, 3 (8), 201–205.
- Matasović, Josip. 2008. *Iz galantnog stoljeća: (Kulturnohistorijski fragmenti)*. Zagreb: Dora Krupićeva.
- Matić, Tomo. 1962. Urota P. Zrinskoga i F. K. Frankopana u prigodnim hrvatskim pjesmama njihova doba. *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 28, 229–261.
- Piesne a verše pre múdrych i bláznov*. 1969. [Prir. Minárik, Jozef]. Bratislava: Tatran.
- Plejić Poje, Lahorka. 2019. Kam, Jožek, putuješ. Mali prilog proučavanju stare kajkavske svjetovne lirike. *Croatia et Slavica Iadertina*, 15 (1), 145–155.
- Puškadija-Ribkin, Tatjana 2003. Nekoliko manje poznatih hrvatskokajkavskih pjesmarica s kraja 18. i početka 19. stoljeća. *Kaj*, 3, 22–30.
- Šojat, Antun. 1982. O nekim problemima transkripcije starih kajkavskih tekstova. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6. Zagreb: JAZU, 283–292.
- Šojat, Antun. 2009. *Kratki navuk jezičnice horvatske. Jezik stare kajkavske književnosti*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Šojat, Olga. 1968a. Stara hrvatska kajkavska poezija. *Republika*, 8–9, 458–471.
- Šojat, Olga. 1968b. Izbor iz Ludbreške pjesmarice“. *Kaj*, 7–8, 62–72.
- Šojat, Olga. 1973. Prekomurska pjesmarica I. Uz izbor. *Forum*, 7–8, 176–213.
- Šojat, Olga. 1977. Pregled hrvatske kajkavske književnosti od polovine 16. do polovine 19. stoljeća i jezično-grafijska borba uoči i za vrijeme ilirizma. U: *Hrvatski kajkavski pisci. I. Druga polovina 16. stoljeća* [prir. Šojat, Olga]. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 15/I. Zagreb: Matica hrvatska – Zora, 7–69.
- Šojat, Olga. 1986. Neke napomene uz transkribiranje i objavljivanje starih kajkavskih tekstova. *Filologija*, 14, 357–369.

- Šrepeš, Milivoj. 1899. Kajkavska pjesmarica. *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 2, 187–212.
- Zvonar, Ivan 1993. Rukopisne pjesmarice sjeverozapadne Hrvatske – Varaždinska pjesmarica I. *Kaj* 1, 21–44.
- Zvonar, Ivan 1996. Kajkavske rukopisne pjesmarice do hrvatskoga narodnog preporoda. U: *Kajkaviana Croatica. Hrvatska kajkavska riječ: Katalog izložbe* [ur. Jembrih, Alojz et al.]. Zagreb – Donja Stubica: Družba Braća hrvatskoga zmaja; Muzej za umjetnost i obrt – Kajkaviana, 285–315.
- Zvonar, Ivan 2014. *Pregled povijesti kajkavske usmene književnosti: I. dio (Od prvih tragova do dvadesetih godina 20. stoljeća)*. Martinišće – Zabok: Muži zagorskoga srca.

Some Philological and Comparative Perspectives of Researching Kajkavian Lyric Poetry before the National Revival

The paper discusses the phenomenon of Kajkavian secular songbooks before the National Revival. Unlike two religious songbooks (*Pavlinski zbornik*, *Cithara octochorda*) (*Pauline Anthology*, *Cithara octochorda*), secular songbooks have so far not been sufficiently studied. The paper therefore, from the perspective of *forgotten beginnings*, points to the importance of establishing a corpus. Clearly, it is difficult to speak of any other research perspective without well annotated editions. In this sense Croatian Studies should return to the beginnings, to the philological work which is in the basis of the profession. Consequently, the paper discusses the corpus of Kajkavian lyric poetry and the textological work regarding it, focusing on the most encompassing collection of Kajkavian lyric poetry, *Pjesmarica Nikole Šafrana* (*The Songbook of Nikola Šafran*). The connections between Kajkavian lyric poetry and popular songs in selected Central European literatures are shown on this example. Preliminary research could serve as the beginning of a more extensive comparatist, as well as culturological research of old Kajkavian secular lyric.

Keywords: Kajkavian lyric before National Revival, philological approach, comparative approach, *Pjesmarica Nikole Šafrana* (*The Songbook of Nikola Šafran*)

